

УДК 821.134.2-31.09:[028.02: 316.61

Юрій Бондар,
докторант Інституту журналістики
КНУ імені Тараса Шевченка

Дон Кіхот як дзеркало "книжкової соціалізації"¹

У статті на прикладі роману Мігеля де Сервантеса Сааведри "Дон Кіхот" розглянуто питання використання літературних творів у процесі соціальних комунікацій для інформаційного впливу на читача, його соціалізації, а також особливості побутування видавничої справи доби пізнього Середньовіччя та початку Нових часів.

Ключові слова: інформаційні технології, маніпулювання свідомістю, видавничі справи, соціальні комунікації.

Роману Мігеля де Сервантеса Сааведри (1547—1616) "Дон Кіхот" — одному з найвеличніших художніх творів за всю історію літератури і видавничому бестселеру кількох століть, присвячено багато найрізноманітніших досліджень, автори котрих намагаються зрозуміти феномен Лицаря сумного образу, розкрити таємницю успіху книги та її впливу на культурні й світоглядні пошуки не лише сучасників іспанського автора, а й наступних поколінь читачів. Не вдаючись до аналізу "донкіхотства" як світоглядної системи зі своїми вартими уваги ідеями та глибокими сенсами, вважаємо за можливе поглянути на роман як на своєрідне люстро можливостей використання твору для когнітивного впливу, поведінкового кодування (програмування) читача, а також як на "картинку" видавничої справи доби пізнього Середньовіччя та Нових часів.

"Дон Кіхот" — твір-ілюстрація "книжкової соціалізації", о впливовості книжкового слова, яке, стверджують і дослідники, і літератори, вочевидь, не завжди є будівничим [1, с. 9; 9, с. 89]. Саме "руйнівні" можливості книги і демонструє поведінка головного героя роману, збіднілого іспанського дворянина Алонсо Кіхано, який, начитавшись лицарських романів, усвідомив себе мандрівним лицарем Дон Кіхотом та вирушив у світ шукати пригод. Герой знає про небезпеки, які чигають на нього, однак сповнений ідеєю благородних вчинків, захисту знедолених, готовий боротися за "свої" ідеали, на чому щоразу наголошує [11, с. 90].

Дон Кіхот перебуває в полоні смислових образів, гадаючи, що "усе, що він бачив або малював собі, створено і здійснюється за образом і подобою вичитаного ним у книжках". Оповідаючи про "недугу" свого героя, Сервантес ілюструє ефект так званої *культивиції*, коли людина, зосереджена на певному джерелі інформації, стає залежною від нього, починає керуватися його ідеями та оцінками реальності, які насправді можуть бути хибними [3, с. 86]. Рідні розповідають, що, читаючи романи інколи по дві доби поспіль, Дон Кіхот раптом хапався за меч і починав штрикати ним стіни, сприймаючи тих за велетів, аж поки не вбивався із сил. Викривлений світ пропонує йому зовсім іншу, відмінну від реальності, дійсність. Заїзд для подорожніх

постає замком з вежами, блискучими срібними шпильями і мостом, подібно тому, як замки зазвичай зображували, гуляючи дівиці — прекрасними світськими дамами, вітряки — озброєними велетами тощо [11, с. 22].

Приятелі ідальго — священик із циркульником, дійшовши висновку, що призвідниками дивної поведінки Дон Кіхота і є "богомерзенні книги", вирішили спалити їх, що було цілком типовим для тогочасної практики боротьби з ересями. Відтак приятелі замурували вхід до книгохвища, хворому ж господарю, коли він нарешті підвівся з ліжка, пояснили, що чарівник викрав і книжки, і кімнату [11, с. 39].

Справедливо гадаючи, що коли усунути причину, то наслідки, можливо, зникнуть самі, приятелі не здогадувалися, що їхній товариш найшвидше став жертвою так званого *праймінгу* — способу маніпулювання свідомістю за допомогою "закладання" і наступного "стимулювання" певної інформації та смислів. Наріжним у такій інформаційній технології (науково сформульованій значно пізніше за "донкіхотські" часи, хоча Сервантес, схоже, про неї, принаймні інтуїтивно, знав) є *"якоріння"*, що ґрунтується на ефекті впливу попередньо засвоєної інформації на сприйняття нової вже без активної (усвідомленої) участі людини. Засвоєна інформація фактично цензурує нову, блокує і відкидає ту, що їй суперечить, а навіть неправдиву, однак близьку до "свої", сприймає як інформацію істинну. Розуміння і знання механізму праймінгу дає можливості й інструментарій для маніпулювання свідомістю через акцентуацію засвоєних раніше смислів та образів з подальшим їх подразненням за допомогою "підказування" певних слів чи образів у різний спосіб, зокрема (а то й найчастіше) і за допомогою видавничої продукції. Реакція людини на смислове "подразнення" — це когнітивний умовний рефлекс на інформацію, розкодування за допомогою підказок-стимулів попередньо сформованих смислів і установок, а також "м'яке" закладання директив, спрямування об'єкта впливу [3, с. 87]. На, ймовірно, присутність подібних інформаційних "закладок" в "історії хвороби" Дон Кіхота звертає увагу і священик, який, дивуючись "вибірковій" поведінці героя, зауважує: "Добрий цей ідальго говорить дурниці,

¹Соціалізація (від лат. *socialis* — суспільний) — процес засвоєння індивідом знань, досвіду, духовних норм і цінностей, включення його до системи соціальних зв'язків і відносин. Характеризується "перерозподілом" соціального досвіду до рівня особистісних установок і орієнтацій [10, с. 677].

тільки коли мова заходить про пункт його божевілля, але коли з ним заговорять про щось інше, він міркує у найвищій мірі тверезо і виявляє розум з усіх поглядів ясний і світлий, так що всякий, хто не зачепить цієї його рицарщини, визнає його за людину великого розуму" [11, с. 158].

Заангажованість Дон Кіхота смисловими образами "інфікує" "за класикою" також інших, породжуючи *empathio* — співпереживання, адже, погоджується з власним зброєносцем ідальго, "до кого пристаєш, таким і сам стаєш" [11, с. 514]. Вірний Санчо Панса втрачає поруч з хазяїном властиве йому критичне сприйняття світу. "Та ви що, тільки вчора народилися?! — гнівається він на служницю заїзду. — Мандрівний рицар — це, знаєте, сестрице, така штука! Щойно тільки його побили — не встигнеш озирнутися, а він уже імператор. Зараз він найбідніший і найнещадніший на весь світ, а завтра він запропонує своєму зброєносцеві на вибір дві, а то й три королівські корони!" [11, с. 71].

Проте Санчо Панса не остаточно "закульгав на ту ногу, на яку кульгав Дон Кіхот" [11, с. 164], він розуміє неадекватність господаря, про що і розповідає герцогині. Вислухавши зброєносця, та ділиться збентеженням: оскільки Дон Кіхот — божевільний, несамовитий і недоумкуватий, а Санчо Панса про те знає, однак продовжує перебувати в нього на службі та вірить нездійсненним його обіцянкам, то, поза сумнівом, він ще божевільніший за свого пана! [11, с. 388]. Мрійник-зброєносець і сам, напевно, не проти обмануватися, тішити себе ілюзіями, чим перспективно нагадує тих, хто вже в інші часи вірив словам "володарів думок" про нове, "щасливе майбутнє".

Дон Кіхот, наснажений високими ідеями, не байдужий, проте, до приземленої мирської слави. Він навіть припускає можливість у найкоротший час стати "володарем світу", здійснивши подвиги, перед "якими потьмариться усе найблискупіше, що було зроблене" до нього [11, с. 90, 404]. Свою славу, що прикметно, він пов'язує насамперед з друкованим книжковим словом, сподіваючись, що "коли-небудь побачить світ правдива повість про мої славні діяння", які вже потім також "гідні бути викарбуваними на міді, висіченими на мармурі і зображеними на полотні в науку потомкам!" [11, с. 21]. "Ніщо не може дати людині добродесний і видатний такого повного задоволення, як свідомість, що завдяки друкованому слову добра про нього чутка ще за його життя звучить на мовах різних народів", — переконаний Дон Кіхот. Ідальго вважає за потрібне уточнити, що наразі йдеться саме про добру чутку, адже "якщо навпаки, то з цим ніяка смерть не зрівняється" [11, с. 277]².

Роман помережений роздумами Дон Кіхота та інших героїв про призначення книжок, які, припустимо, є "книжковими рефлексіями" Сервантеса.

Головний герой твору з повагою ставиться до читання, стверджуючи, що воно приносить задоволення, а той, "хто багато читає і багато мандрує, той багато бачить і багато знає" [11, с. 247, 357]. Розмірковуючи про завдання автора й творів, Дон Кіхот у розмові зі зброєносцем посилається на авторитетних для нього Гомера і Вергілія, які "зображували

і описували своїх героїв не такими, якими вони були, а такими, якими вони повинні були бути, і тим самим указали майбутнім поколінням на їхні доблесті як на приклад, вартий наслідування" [11, с. 122]. Про виховну й спрямовувальну функцію книжок зазначає Дон Кіхот і під час відвідання друкарні. Побачивши видання з назвою "Світоч душі", він зауважив: попри те, що таких книжок не так вже й мало, їх потрібно видавати й далі, адже грішників на землі багато, а отже, "велика кількість світочів потрібна для стількох неосвітлених" [11, с. 498].

Роман свідчить про зміни в ставленні до слова з винайденням друкарства, про появу феномену "друкованого слова", яке значною мірою стає синонімом істинності та водночас засобом маніпулювання, а також про зростання регуляторної ролі державної влади в книговидавничій справі. Показовим у цьому сенсі є діалог священика та господаря заїзду, які обговорюють проблему правдивості книжок.

Заперечуючи існування окремих рицарів — героїв романів, священик стверджує, що вони, як і їхні подвиги, — лише гра уяви "гулящих умів", які вигадують тих для людської забави. На що господар заїзду відповідає, що не вірить цьому, адже, по-перше, його важко надурити, а, по-друге, не може все, про що пишуть у "хороших книгах", бути нісенітницею і безглуздя, адже "надруковано це з дозволу сенйорів з державної ради, а вони не такі люди, щоб дозволяти друкувати стільки нісенітниць зразу — і про битви, і про чаклунства, від яких голова йде обертом!" Співрозмовник перечить, що такі книжки видають, "щоб зайняти вільні наші голови", адже "як у добре впорядкованих державах дозволяється гра в шахи, в м'яч і на більярді, щоб забавляти тих, хто не повинен або не може трудитися, так само дозволяється друкувати і випускати у світ подібні книжки, бо думається, — та так воно і є насправді, — що в усьому світі немає такого невігласа, що не визнає би яку-небудь з цих історій за правду" [11, с. 164].

Акцентуючи увагу на можливостях смислового впливу за допомогою художніх творів, Сервантес спрямовує погляд не лише на рицарські романи, хоча вони і є основним об'єктом "книжкових" дискусій та ілюстрацією впливу на світогляд і поведінку головного героя. Доволі повчальна, до прикладу, розповідь про переживання дуені Горевани, яка не встояла перед поетом, що затамував їй розум віршами, "які чарують, коли їх співають, і дивують, коли їх читають". І лише згодом, ошуканою, вона дійшла думки, що "поетів треба виганяти з держав упорядкованих, як це і радив Платон", адже тим, "хто дає волю своїм перам", "нічого не коштує обіцяти те, чого вони не збираються, та й не можуть виконати" [11, с. 403]. Торкається Сервантес і "комедійної" тематики. Про жанр комедій розмірковує, зокрема, священик. Він переконаний, що такі твори шкодять державі, адже всупереч істині та наперекір історії вони кидають тінь на Іспанію й іноземці, "бачачи наші дурниці і недоладності, вважають нас за варварів і невігласів". Священик вважає, що подібний стан справ не може бути виправданий навіть тим, що письменники і їхні твори, забавляючи суспільство, відвертають його від поганих нахилів [11, с. 242]. З державних інтересів виходить і канонік, який також упевнений, що "розважальні" книги завдають шкоди, адже, на відміну від, скажімо, апологів, які втішають і повчають, вони прагнуть лише тішити [11, с. 239—240]. У заочну суперечку щодо книжкової творчості вступає, зрештою, і Дон Кіхот, який зауважує, що "не можна і не треба називати обманом те, що має добру мету" і, "продовжуючи" думку, переконує, що "немає такої поганої книжки, в якій не було б чого-небудь доброго" [11, с. 279, 342, 479].

"Дон Кіхот" є своєрідним посібником для "правильного" написання текстів, адже у різних місцях роману

² Задля справедливості зауважимо, що в іншому місці роману Сервантес устами головного героя таки висміює марнославство, розповідаючи історію одного з літераторів, який створив ущипливу сатиру на куртизанок, забувши згадати одну з них, "так що закрадався сумнів, куртизанка вона чи ні". Ображена за таку неувагу і погрожуючи сатирикові усілякими карами, дівця зажадала від письменника виправити "помилку". Автор, зважаючи на "прохання", вставив ім'я куртизанки у сатиру, чим дівця залишилася задоволена, здобувши хоч і поганю, але все ж таки слави. Згадує Сервантес, до місяця, і пастуха Герострата, який, жадаючи увічнити своє ім'я, знищив одне із семи чудес світу — знаменитий храм Діани [11, с. 292].

Сервантес умістив своєрідні "поради" літераторам. Ці настанови розкривають творчу майстерню автора, який, вочевидь, знав способи впливати за допомогою слова, ілюструють погляд письменника на складники ремесла. Зокрема, у пролозі до історії Сервантес, позначаючи декларовану мету твору — "повалити владу рицарських романів і звести нанівещь широке розповсюдження, якого вони набули у вищому світі і в простих людей", устами гостя-приятеля радить, як це можна зробити ефективно, не вдаючись до надмірностей: "...Нічого вам випрошувати у філософів висловлювань, у святих — промов, у поетів — казок, у риторів — промов, у святих — чудес; краще потурбуйтеся про те, щоб усі слова ваші були зрозумілі, пристойні та правильно розміщені, щоб кожне речення і кожен ваш період, вигадливий і повноголосий, з найбільш можливою і доступною вам простотою та жвавістю передавали те, що ви хочете сказати; висловлюйтесь ясніше, не заплутуючи і не затемнюючи змісту. Потурбуйтеся також про те, щоб, читаючи вашу повість, меланхолік розсміявся, весельчак став ще веселішим, простак не занудьгував, розумний захопився вашою вигадкою, статечний не осудив її, мудрий не міг би не подякувати їй. Одно слово, невпинно прагніть до того, щоб зруйнувати хистку будову рицарських романів" [11, с. 10].

Повертається до порад з написання текстів Сервантес і згодом. Говорячи про "твори, засновані на вигадці", він каже, що для того, аби вони були зрозумілі читачам, їх потрібно писати, спрощуючи неймовірності, згладжуючи перебільшення і приковуючи увагу, аби "вони дивували, захоплювали, вражали і розважали в такий спосіб, щоб подив і захоплення йшли рука в руку". Досягти бажаного впливу, твердить письменник, можна, якщо вигадка буде "засмачена" правдою, адже "...історії вигадані тільки тоді хороші й захопливі, якщо вони наближаються до правди або правдоподібні" [11, с. 239—240, 499].

Роман "Дон Кіхот" дає уявлення про особливості організації і ведення видавничої справи у "перехідний" і доволі таки суперечливий період книгарства, коли співіснували рукописна і друкована книга, відбувся революційний злам технології виготовлення видань, внаслідок якого видавничка продукція отримала якісно нові, доти небачені можливості розповсюдження та, відповідно, впливу на читача та його "книжкової соціалізації", ставши одним зі стовпів тогочасної соціальної комунікації.

Відомості про типові складники й організацію видавництва, а також частини його "джерельну базу" та фактичне існування сфери послуг з перекладу і переписування книг наприкінці Середньовіччя містяться вже в зачині твору. Розповідаючи про історію "книги про книгу" [7], Сервантес повідомляє, що одного разу, йдучи вулицею Алькана в Толедо, він звернув увагу на хлопчика, який продавав зошити (певно, окремі частини книг) і старий папір. Маючи звичку читати все підряд, "навіть клаптики паперу, підібрані на вулиці", Сервантес взяв один із зошитів і побачив, що текст написаний, певно, арабською, якої літератор не знав. Це його не надто збентежило, адже "в Толедо... перекладачі трапляються на кожному кроці, так що коли б знадобився перекладач з іншої мови, вищої сортом і стародавнішої, то розшукати його було б не важко". Зрештою Сервантес викупив усі зошити за півреала і найняв знавця мови, який за дві арроби ізюму і дві фанеги³ пшениці пообіцяв перекласти текст "добре, точно і в найкоротший строк". Аби пришвидшити справу і не випустити з рук цінної знахідки,

Сервантес поселив перекладача у себе вдома, і той менше ніж за півтора місяця переклав історію, яку письменник і опублікував [11, с. 48].

Сервантес, вочевидь, добре орієнтувався у сучасній йому видавничій справі. Розповідь про книжкове виробництво він "уверстуге" у текст роману, залишивши нам "документальні" свідчення про те, як воно функціонувало. Йдеться про це, зокрема, і в докладній розповіді про відвідання Дон Кіхотом друкарні [11, с. 498].

Згадує Сервантес і про чинну в його часи процедуру отримання згоди на видання книжок, які "друкувалися з дозволу королів". Певно, в обов'язковому порядку книжки мали схвалити й "ті, кому вони були віддані на перегляд" [11, с. 247]. В іншому місці автор уточнює, що друкували книги "з дозволу сеньйорів з державної влади" [11, с. 164].

Роман містить також важливі відомості про репертуар книжкових видань, насамперед у сегменті рицарської літератури, про авторів та їхні твори, проаналізувавши які дослідник зможе запропонувати власну версію книжкових смислів, які вплинули на поведінку, вчинки і дії Дон Кіхота. Авторський огляд такої літератури з оцінкою певних творів "зашифрований", зокрема, в розмові священика і цирульника, які ревізують книгосховище ідальго, вилучаючи з нього "шкідливі" книги [11, с. 35—39].

Винайдення друкарства кардинально вплинуло на зростання тиражів видань і, відповідно, збільшення кількості читачів, що дає підстави стверджувати про зародження масової літератури, коли книги є досяжними "і старим й малим, і бідним й багатим, і вченим й невігласам, і плебеям й дворянам, одно слово, людям всякого чину і звання" [11, с. 247]. Дізнавшись, що книжка про його рицарські подвиги, написана нікому не відомим Сідом Ахмедом Бен-ін-халі, побачила світ, занурений у минуле Дон Кіхот не йме цьому віри, адже "на вістрі його меча ще не встигла висохнути кров убитих ним ворогів". На що бакалавр Карраско Самсон, дивуючи ідальго ще більше, відповідає: "Суцця правда, сеньйоре, я навіть ручаюсь, що наразі вона видрукувана в кількості понад 12 тисяч книг. Коли не вірите, запитайте Португалію, Барселону і Валенсію, де її друкували, і ще ходять чутки, нібито її тепер друкують в Антверпені, і мені здається, що скоро не залишиться такого народу, який не прочитав її своєю рідною мовою" [2, с. 205; 11, с. 276—277].

Можливості друку не лише дивують, а й насторожують Дон Кіхота. Те, що книги швидко виходять у світ шкодить, на його думку, людям, які "zasлужено досягають великої слави своїми рукописаннями", бо тепер "слава їм зраджує зовсім або, в усякому разі, трохи меркне". Про "шкідливість" друкованих книжок говорить і Карраско, який звертає увагу на те, що надруковані книги читають уважніше, а тому й виявляють у них недоліки, "і чим гучніша слава автора, тим уважніше твори його читають". Особливо ж схильні вершити суд над чужими творами, каже бакалавр, заздрісники, ті, хто сам не випустив у світ жодної книжки [11, с. 279].

Друки ставали частиною повсякденного життя. Показовими у цьому сенсі є згадування в романі про існування своєрідних бібліотек у заїздах, книгами яких могли користуватися постояльці. Аналізуючи розвиток друкарства, значимо принагідно, що в часи Сервантеса існувала і традиція "усних книг", започаткована раніше і підтримувана мандрівними рицарями, коли, за словами автора, "читач прочитає, а слухач почує" [5, с. 98; 11, с. 509]. Про "паралельне" побутування різних форм поширення творів йдеться і в твердженні про французькі хроніки й іспанські романи, "які передаються... з уст в уста, так, що навіть малі діти знають їх напам'ять" [11, с. 360].

³Арроба і фанега — стародавні іспанські міри ваги та об'єму. Арроба дорівнювала приблизно 11,5 кілограма, фанега — 54—56 літрам.

Прикметна у суто видавничому сенсі також й історія видання роману, який побачив світ у двох частинах. Перша вийшла з друку 1605 року і здобула велику популярність. Не останню роль у приверненні читацької уваги мало, можливо, й авторське просування твору. Зокрема, Іван Франко, ділиться припущеннями, що Сервантес, прагнучи зробити книжку популярною, випустив анонімну брошуру, де йшлося про те, що "Дон Кіхот" нібито є сатирою на високопоставлених осіб. Популярності роману сприяли, на думку критика, також і докори та навіть доноси на автора. Другу частину "Дон Кіхота" Сервантес опублікував лише через десять років після першої, коли почали виходити літературні містифікації його твору [15, с. 167—170]. Своєрідним відлунням останньої обставини (а водночас, напевно, і зародження інституту юридично застереженого авторського права) може бути також завершення роману, в якому священник після смерті ідальго просить писаря видати посвідчення, що Алонсо Кіхано Добрий, якого називали Дон Кіхотом Ламанським, справді вмер і спочив вічним сном. Посвідчення потрібне для того, "щоб який-небудь інший автор, окрім Сіда Ахмета Бен-ін-халі, не здумав обманним чином воскресити Дон Кіхота і не взявся вигадувати довжелазні історії його подвигів" [11, с. 534].

Задуманий як ніби невинна пародія на рицарські романи, "Дон Кіхот" безперечно був засобом суспільних змін, носієм смислів, які Сервантес намагався передати читачеві. Головний герой роману переконаний у своїй місії відродити "золотий вік", він прагне ідеалів, які кореняться у минулому, коли "всюди панувала дружба, мир і згода", і які, напевно, суголосні з уявленням про справедливий суспільний устрій автора-гуманіста. "Блаженні часи і блаженний той вік, який древні називали золотим, — розмірковує Дон Кіхот перед козопасами, — не тому, що золото, яке у наш залізний вік являє собою таку величезну цінність, у ту щасливу пору діставалося задарма, а тому, що люди, які тоді жили, не знали двох слів: *твоє* і *моє*. В ті благословенні часи все було спільним. Для того, щоб добути собі денний прожиток, людині варто було тільки витягнути руку і простягнути її до могутніх дубів, і гілки їхні тягнулися до нього і солодкими й стиглими своїми плодами щедро його обдаровували. Бистрі річки і прозорі джерела гамували його спрагу розкішним достатком приемних на смак і прозорих вод. Мудрі і працюючі бджоли засновували свої держави в розколинах скель і в дуплах дерев і безплатно пригощали кожного прохача щедрими плодами найсолодшої своєї праці. Кремезні пробкові дуби знімали з себе широку свою і легку кору не з якогось користоловства, а лише з доброзичливості, і люди покривали нею свої хатини, які трималися на необотаних стовпах, — покривали не для будь-чого, а лише для того, щоб захистити себе від негоди" [11, с. 52].

Дон Кіхот не сприймає сучасну йому дійсність, яку називає "підлим часом". Він ідеалізує минуле, коли правдивість і відвертість були вільні від домішки брехні, лицемірства і лукавства, а корисливість і упередженість не мали ще стільки сил, щоб сміти ображати, принижувати і спокушати правосуддя, а закон особистої сваволі не тяжів над помислами судді... [11, с. 54]. Утім, ностальгія за минулим характерна не лише для часів Сервантеса. Вона, стверджують фахівці, посилюється саме у "перехідні" часи, або ж періоди суспільної нестабільності, коли люди, шукаючи опертя для пояснення кризових явищ, відчують психологічну потребу "вкорінитися у минуле", знайти шлях розв'язання актуальних проблем у попередньому досвіді, що, до слова, також є ґрунтом для маніпулювання свідомістю [3, с. 87].

Бачення суспільного ладу Дон Кіхот намагається втілити за допомогою губернаторства Санчо Панса, хоча й

визнає недоліки збросносця. Серед вад насамперед вирізняє невміння читати і писати, що для губернатора є бідною, адже зверхник має бути освіченим. Дон Кіхот вважає за потрібне висловитися і щодо питання важливості соціального походження правителя, яке було в центрі уваги й дискурсу сучасної Сервантесу суспільної думки. Ідальго (читай — автор) переконаний, що найголовнішим для очільника є не родовід, а його добрі справи, бо "кров успадковується, а добродієність набувається, і вона має цінність самостійну, на відміну від крові, яка такої цінності не має". Наставляючи підопічного, Дон Кіхот просить Санчо Панса бути уважним до людей, навіть тих, хто постане перед його судом, адже кожна людина, навіть "схильна до слабостей", достойна жалю [11, с. 414].

Роман Сервантеса справив значний вплив на розвиток літературного процесу, випередивши час. На переконання Івана Франка, висміюючи негативні риси суспільства, формулюючи і вказуючи на його прагнення та потреби, "Дон Кіхот" став "першим романом новішого покоління, суспільно-психологічним твором", який започаткував традицію реалістичного зображення дійсності. Проте твір письменника-гуманіста потрібно розглядати, на нашу думку, і поза літературним процесом, не звужуючи оцінку його значення конкретним історичним контекстом чи лише художньою вартістю, адже такий підхід не пояснить значну тяглість видавничого побутування й очевидного трансформаційного впливу, який "Дон Кіхот" справив (і продовжує справляти) на формування світоглядних цінностей, насамперед європейців. Ідеї роману — пошук і служіння ідеалам, боротьба за них і самопожертва в їхнє ім'я — виявилися значно стійкішими за інші переваги твору, вийшовши за часові рамки, в яких творив Сервантес.

"Дон Кіхот" набув значної популярності, ставши, за висловом Івана Франка, "улюбленою Книжкою для всіх освічених людей". За відомостями дослідника, від 1604 до 1857 року роман лише в Іспанії видано не менше 400 разів, також його перекладено 200 разів англійською, 96 італійською, 80 португальською, 70 німецькою, 68 французькою, 13 шведською, 8 польською, 6 данською, двічі російською та раз латинською мовами. Неодноразово звертався до твору Сервантеса і Каменяр, який аналізував, перекладав та віршував окремі частини, використовував образи роману в авторських публікаціях, що свідчить про вплив твору на дослідника [4; 12; 13; 14, с. 167—170; 15, с. 176—195]. Окрім Івана Франка, до творчості Сервантеса зверталися й інші українські літератори. Відомий вірш, присвячений "Дон Кіхоту", Бориса Грінченка. Роман перекладали в різні роки Володимир Самійленко, брат відомого бібліографа Юрія Меженка Микола Іванов, Василь Козаченко та Євген Кротевич, Микола Лукаш та Анатоль Перепадя [8].

Романом захоплювалися найвидатніші літератори різних епох. Схвальні відгуки про нього залишили Стендаль, Гюстав Флобер, Поль Верлен, Томас Манн та інші майстри пера. Проявом людського генія в найвищих його злетах називав "Дон Кіхота" Федір Достоєвський. У своєму "Щоденнику письменника" від 1876 року, цитату з якого наводить Григорій Кочур, він зауважував: "У всьому світі немає глибшого і сильнішого за цей твір. Це поки що останнє і найглибше слово людської думки, це найгірша іронія, яку тільки могла висловити людина, і якщо б скінчилася земля, і запитали там, де-небудь, людей: "Що ви, чи зрозуміли ваше життя на землі і який зробили висновок про нього?" — то людина могла б мовчки подати Дон Кіхота: "Ось мій висновок про життя — чи можете ви за нього засуджувати мене?"... [6]. У такому висновку є місце й здатності книги впливати та формувати світогляд людини, про що переконливо і свідчить Сервантес.

Завершуючи розповідь про "книжкову соціалізацію" і "Дон Кіхота", зауважимо, що, головний герой роману, розчарувавшись, за версією письменника, в ідеалах, причиною власного "божевілля", поневірянь і бід визнав саме книжки. У заповіті, складеному незадовго до смерті, він вимагає від племінниці, щоб та, якщо вирішить одружитися, виходила б лише за чоловіка, про якого було б достеменно відомо, що він нічого не знає про лицарські романи. Якщо ж племінниця захоче вийти за чоловіка, який читав такі книжки, і справді вийде за нього, то Алонсо Кіхано в такому разі позбавляє її спадщини і просить виконувачів його волі використати спадок за їхнім розсудом на добрі справи... [11, с. 534].

Список використаної літератури

1. Агеева Г. М. О мистической природе книги / Г. М. Агеева // Книга и мировая цивилизация : мат-лы Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 20—21 апр. 2004 г.) : в 4 т. / [сост. : В. И. Васильев, М. А. Ермолаева, А. Ю. Самарин; отв. ред. В. И. Васильев, Б. В. Ленской]. — Москва : Наука, 2004. — Т. 1. — С. 8—11.
2. Библиотека в саду. Писатели Античности, Средневековья и Возрождения о книге, чтении, библиофильстве / [сост. В. А. Эльвова]. — Москва : Книга, 1985. — 252 с.
3. Бондар Ю. Книжкові видання як механізм конструювання смислів у процесі суспільно-політичних трансформацій / Юрій Бондар // Освіта регіону. — 2015. — № 2 (39). — С. 85—90.
4. Дмитренко В. "Дон Кіхот" Мігеля де Сервантеса Сааведри у творчому доробку Івана Франка // Сервантес і проблеми розвитку європейської прози : зб. наук. праць. — Львів, 2000. — Вип. 1. — С. 16—19.
5. Жиленко І. Р. Історія зарубіжної журналістики (від античності до II пол. XVIII ст.) : навч. посіб. / І. Р. Жиленко. — Суми : Вид-во СумДУ, 2010. — 285 с.
6. Кочур Г. Сервантес і його "Дон Кіхот" / Григорій Кочур // М. де Сервантес Сааведра. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі. — Київ : Дніпро, 1995. — С. 672—678.
7. Курбатов С. Лицар сумного образу на шляху світової літератури. До 400-річчя виходу першої частини роману "Дон Кіхот" Мігеля Сервантеса / Сергій Курбатов // День. — 2005. — 20 трав.
8. Мороз М. Мігель де Сервантес Сааведра в українських перекладах і критиці. Бібліографічний покажчик / М. Мороз // Сервантес і проблеми розвитку європейської прози : зб. наук. праць. — Львів, 2000. — Вип. 1. — С. 34—41.
9. Панфилов М. М. Историческая миссия книги (учение Н. Ф. Федорова в контексте русской идеи XVIII—XIX веков) / М. М. Панфилов // Книга и мировая цивилизация : мат-лы Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 20—21 апр. 2004 г.) : в 4 т. / [сост. : В. И. Васильев, М. А. Ермолаева, А. Ю. Самарин; отв. ред. В. И. Васильев, Б. В. Ленской]. — Москва : Наука, 2004. — Т. 1. — С. 87—89.
10. Політологічний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка]. — Київ : МАУП, 2005. — 792 с.
11. Сервантес Сааведра Мігель де. Дон Кіхот Ламанський / Мігель де Сервантес Сааведра. — Київ : Молодь, 1955. — 560 с.
12. Сулима М. "Дон Кіхот" Сервантеса в науковій і творчій спадщині Івана Франка / М. М. Сулима // Сулима М. Книжниця у семи розділах. Літературно-критичні статті й дослідження. — Київ : Фенікс, 2006. — С. 110—112.
13. Тимченко Р. М. Франко і Сервантес // Іван Франко і історико-літературний процес : матеріали наук. конф. — Київ : Вид. Київського ун-ту, 1968. — С. 56—59.
14. Франко І. Влада землі в сучасному романі // Франко Іван. Зібрання творів у 50 т. / Іван Франко. — Київ : Наук. думка, 1980. — Т. 28. — С. 176—195.
15. Франко І. Мігуель Сервантес і його Дон Кіхот // Франко Іван. Зібрання творів у 50 т. / Іван Франко. — Київ : Наук. думка, 1976. — Т. 4. — С. 167—170.

В статті на прикладі роману Мігеля де Сервантеса Сааведра "Дон Кіхот" розглянуто питання використання літературних творів у процесі соціальних комунікацій для інформаційного впливу на читача, його соціалізації, а також особливості бытовання видавничого дела епохи пізнього Середньовіччя і початку Нових часів.

In the article author uses the novel "Don Quixote" by Miguel de Cervantes Saavedra as an example to analyse the usage of literature in the social communication and informational influence on the reader. Author also reviews the features of the existence of publishing of late medieval and early modern times.

Надійшла до редакції 3 січня 2017 року

УДК 005.591.4:005.966.2]:021

Наталія Крочечева,
науковий співробітник
відділу історії ДНПБ ім. В. О. Сухомлинського

Перспективи застосування технологій краудсорсингу у формуванні галузевого реферативного ресурсу

Обґрунтовано потребу застосування технологій краудсорсингу в реферативній діяльності як інноваційного інструменту наповнення галузевого сегмента з питань педагогіки і психології загальнонаціональної бази даних "Україніка наукова". Наведено приклади використання технологій краудсорсингу в бібліотечній діяльності закордонних інформаційних закладів. Визначено етапи проведення краудсорсингового проекту, наголошено на потребі його реалізації на основі взаємодії з соціальними мережевими спільнотами.

Ключові слова: краудсорсинг, реферат, галузева реферативна база даних, інформація, проект.

Постановка проблеми. Створення реферативних інформаційних ресурсів у контексті зміни підходів до основних процесів продукування, кумуляції й трансляції дає змогу інтегрувати їх в систему вторинних електронних

потоків, постійно розширювати та поглиблювати обсяги реферативної діяльності через корпоративні зв'язки з книгозбірнями мережі освітянських бібліотек НАПН України.